

WIE IS BANG

Jo en Denise, een oudere acteur en actrice, maken de balans op van hun liefde voor elkaar en voor het vak. Terend op hun bekendheid verdienen ze lang goed geld met een populaire repertoire-klassieker over een scheldend en drank-zuchtig koppel intellectuelen. Nu, vele jaren later, staan ze nog steeds avond na avond tegenover elkaar in steeds dezelfde rol. Alleen hun tegenspelers veranderen regelmatig: twee jongere acteurs die na een tijdje met slaande deuren vertrekken. De inkomsten zijn dramatisch gedaald.

Dan snelt Vaderetje Staat te hulp. Het paar ontvangt voor het eerst sinds lang subsidie. Op voorwaarde dat hun nieuwe tegenspelers een buitenlandse afkomst en liefst ook een kleurtje hebben. De eerste kennismaking zet meteen alle onderhuidse conflicten op scherp.

Over eerder toneelwerk van Lanoye

'Genadeloos en scherp'
De Standaard

'Ontroert, steekt en schuurt'
de Volkskrant

'Geniaal en pakkend'
Frankfurter Allgemeine Zeitung

www.uitgeverijprometheus.nl

TOM LANOYE
WIE IS BANG

WIE IS BANG

TOM LANOYE

P

PROMETHEUS

Quotes

*“Een genadeloos goede voorstelling” *****

De Volkskrant

*“Heerlijk acteervuurwerk in een retestrakke regie; een spetterende toneeltekst met grote grapdichtheid en juwelen van zinnen, vol taalhumor en stijlfiguren” *****

De Standaard

*"Lanoye's bewerking van 'Who's Afraid of Virginia Woolf?' is levensecht, confronterend en vol lef". En: "In de ijzersterke regie van Koen De Sutter vertolken Dottermans als Denise en Kerckhoffs in de rol van Jo een uitgeblust acteuursechtpaar dat subsidie aanvraagt voor een multicultureel 'project' waarvoor twee niet-Nederlandse acteurs auditie komen doen. Tarikh Janssen en Dilan Yurdakul zijn, net als Nick en Honey in Who's Afraid [...], getuige van de verbeten liefdesoorlog tussen het echtpaar." *****

NRC

“Door het geniale spel met realiteit en fictie toont Wie is bang de kracht van toneel en vooral: van Lanoyes toneel, dat tegelijk grote woordkunst en poëticaal pamflet is, en bovendien een aantal politieke discussies oproept en aanwakkert.”

Knack

*“Tom Lanoye zet de echtelijke ruzie uit Who's afraid of Virginia Woolf naar zijn hand in een stuk dat geenszins 'kut' te noemen is.” *****

Het Nieuwsblad

*“Welk kutstuk?” *****

CuttingEdge

Inhoud

- De Volkskrant** pg. 5
Lanoye keert Who's Afraid binnenstebuiten tot een genadeloos goede voorstelling door HEIN JANSSEN
- De Standaard** pg. 7
Tom Lanoyes *Wie is bang*: spetterend schelden door FILIP TIELENS
- NRC** pg. 9
Lanoye's bewerking van 'Who's Afraid of Virginia Woolf?' is confronterend en vol lef door KESTER FRERIKS
- Knack** pg. 11
'Wie is bang' van Tom Lanoye: 'geniaal spel met realiteit en fictie' door CARL DE STRYCKER
- Het Nieuwsblad** pg. 13
Hier vloekt men wél door MAGALI DEGRANDE
- Cutting Edge** pg. 16
Welk kutstuk? door JAN-JAKOB DELANOYE
- Het Parool** pg. 17
Lanoye laat toneelspelers tieren over het acteursbestaan door HANS SMIT
- Trouw** pg. 18
Ontroering blijft uit in 'Wie is bang', de tekst is wel erg hermetisch door HANNY ALKEMA
- Trouw** pg. 19
In 'Wie is bang' is ruziemaken de laatste manier van de liefde bedrijven door SANDRA KOOKE
- De Morgen** pg. 22
'Wie is bang?' in NTGent: spitsvondig maar niet radicaal genoeg door CISKA HOET
- Brabant Cultureel** pg. 24
In 'Wie is bang' wordt het theater uitgekleeft door ARNOLD VERPLANCKE
- Knack** pg. 24
Tom Lanoye en Koen De Sutter brengen ode aan het theater: 'Dit is Romeo en Julia op jaren' door JEROEN DE PRETER
- Knack** pg. 31

Els Dottermans over het tragikomische 'Wie is bang': 'Elke grap is een messteek'
door ELS VAN STEENBERGHE

PZC pg. 33
SGP waarschuwt ZNF: 'God komt hierop terug' door ELDRIDGE PENTURY

PZC pg. 34
Strijd SGP tegen gevloek lijkt alleen voor de bühne door THEO GIELE

De Volkskrant

Lanoye keert *Who's Afraid* binnenstebuiten tot een genadeloos goede voorstelling ★★★★★

Even lijkt het erop alsof wij aan het sterfbed van het toneel zitten, maar dit is ook een eerbetoon aan het theater.

Zeeland Nazomerfestival: *Wie is bang?* van Tom Lanoye door NTGent en Theaterproductiehuis Zeelandia, regie Koen de Sutter.

Hein Janssen

29 augustus 2019

'Jezus zegt: Als iemand dorst heeft, laat hij tot Mij komen en drinken. God laat zich niet bespotten.' Voordat de voorstelling *Wie is bang?* begon, deelde een blijmoedige vrouw op het plein voor de Schouwburg Middelburg aan het binnenkomende publiek een flesje water uit. Eigenhandig had ze daarop etiketten met deze tekst geplakt. Jezus-water noemde ze het, bedoeld om na afloop van de voorstelling de vieze smaak weg te spoelen. Even leek het alsof dit het voorprogramma was, locatietheater in de puurste vorm. Maar het was serieus.

Een paar dagen voor de opening van het Zeeland Nazomerfestival, afgelopen dinsdag in Middelburg, ontstond een rel toen bekend werd dat *Wie is bang?* godslasterlijke taal en gevloek zou bevatten. Zeeland is een grotendeels christelijke provincie, de SGP zit in veel gemeentebesturen en in gedeputeerde staten. Bij het ZNF kwamen nogal wat haatmails binnen waarin werd voorspeld dat Gods toorn zich over alle medewerkers zou uitstorten en dat de straffen gruwelijk zouden zijn. De actie van de Jezuswater-mevrouw was daarbij vergeleken ludiek.

Wie is bang? is het nieuwe toneelstuk van Tom Lanoye, waarin hij Edward Albee's klassieker *Who's afraid of Virginia Woolf?* als het ware binnenstebuiten keert en van vier nieuwe personages voorziet. George en Martha heten nu Jo en Denise, een ouder acteusechtbaar dat zijn brood verdient met optreden in de provincie. Daar spelen ze avond aan avond – jawel – *Wie is bang voor Virginia Woolf?*

Aldus maakt Lanoye van zijn stuk een soort spiegelpaleis waarin hij thema's als de angst voor ouder worden, vergetelheid en tanende roem koppelt aan genadeloze uithalen naar het toneelbedrijf. Even lijkt het erop alsof wij aan het sterfbed van het toneel zitten, maar tegelijk is de voorstelling ook een eerbetoon aan dat theater, al is het maar omdat deze productie zelf zo genadeloos goed is.

In Albee's *Virginia Woolf* krijgt het uitgebluste echtpaar George en Martha een jong academisch stel op bezoek, hier zijn dat twee jonge acteurs (met een niet-Nederlandse achtergrond – hij is Antilliaan, zij Turks) die auditie komen doen. Immers: Jo en Denise gaan gewoon door met spelen, en met het engageren van deze exotische jonkies kunnen ze extra subsidie aanvragen. Vervolgens ontrolt zich eenzelfde soort rollenspel als bij Albee: het psychisch vernederen van de jonge gasten door de oudere gastheer en –vrouw. Maar Lanoye draait de zaken ook vilein om: de jongeren zijn misschien wel net zo doortrapt en cynisch.

'Wat een kutstuk! Jozef Maria en hun godverdomse fucking kindeke djezes nog aan toe, zeg....Wat een overroepen, godgeklaagd en totaal afgeleberd klotestuk.' Met deze tirade van Denise begint de voorstelling. Vervolgens stieft ze de kleedkamer in, smijt haar bloemen in een emmer en ploft wijdbeens neer. 'Alles naar wens, lieveling?', vraagt Jo. Aldus zet Els Dottermans als Denise stevig in, en zo zal ze nagenoeg de hele voorstelling blijven: getergd, cynisch, haar meedogenloze oneliners als een mitrailleur afvurend, simpelweg omdat ze niet anders meer kan. Dottermans doet dat in Vlaams dialect en met een snelheid waardoor helaas niet alles even goed is te verstaan. Pas op het eind, als ze niet meer om haar tragische geheim heen kan, komt ze tot rust en maakt deze actrice diepe indruk. Han Kerckhoffs speelt Jo (Kerckhoffs en Dottermans zijn ook een echtpaar) en laat van zijn personage heel mooi meerdere facetten zien: twijfel, af en toe niets en niemand ontziend, grappig, en in zijn lot berustend. De rollen van de jonge gasten zijn door Lanoye beter uitgewerkt dan bij Albee zelf, waar ze vooral fungeren als klankbord en boksbal. Tariqh Janssen en Dilan Yurdakul maken er dan ook volwaardige personages van.

Met elkaar bakkeleien ze over commercieel theater versus gesubsidieerd toneel, hoestend publiek, recensenten, lege stoelen en het nut van het spelen van klassieke stukken. Hoogtepunten zijn de tirades waarmee Kerckhoffs het gehele oeuvre van Shakespeare onderuithaalt en de confrontaties tussen de oude acteurs en hun opvolgers. Hier en daar wil Lanoye in zijn tekst te veel zeggen en dat ook nog eens te virtuoos, en daarmee wordt het soms een herhaling van zetten. Daar staat tegenover dat *Wie is bang?* in regie van Koen De Sutter allesbehalve een praatstuk is geworden; iedereen is voortdurend in de weer met nutteloze dingen. Er wordt een vloer gedweild, er wordt een nieuwe jurk aangetrokken. Daarbij werkt ook de schitterende scenografie van Stef Stessels mee: wij kijken als het ware recht de coulissen van het theater in. We zien vier mensen ploeteren en afzien om ons, het publiek, te behagen. Elke avond opnieuw. 'Honderden fucking voorstellingen lang.'

DE STANDAARD

TOM LANOYES 'WIE IS BANG': SPETTEREND SCHELDEN

Filip Tielens

Genieten van de grote oorlog

Met 'Wie is bang' schreef Tom Lanoye geen bewerking van Edward Albee's scheldkomedie, maar een volledig nieuw stuk. Dat levert acteervuurwerk op in handen van Els Dottermans en Han Kerckhoffs. FILIP TIELENS

Het regent dit jaar adaptaties van Who's afraid of Virginia Woolf, Albee's klassieker uit 1962. Op Theater Aan Zee kon je op dezelfde dag naar versies van De Koe en vier Kask-studenten. Dit najaar maakt regisseur Mesut Arslan bij KVS een encenering waarbij toeschouwers zélf positie moeten kiezen in het mijnenveld tussen de twee ruziënde stellen uit het stuk.

In Wie is bang houdt Lanoye alleen de essentie over van Albee's verbale slachtpartij. Een ouder koppel werkt zijn frustraties uit op elkaar én op het bezoekende jonge koppel. Vernederingen en vreemde spelletjes zijn de orde van de dag. Groepsscènes wisselen vlot af met dialogen. Er zijn veel kostuumwissels. En natuurlijk vloeit de drank rijkelijk. Maar bij Lanoye is de machtsverhouding minder scheef dan bij Albee. Het jonge duo is niet zomaar slachtoffer van deze sadistische speeltuin. Je vraagt je vaker af: wie speelt hier eigenlijk spelletjes met wie?

Allochtonensubsidie

Lanoye situeert Wie is bang in de coulissen van het theater. -Acteurskoppel Jo en Denise (Han Kerckhoffs en Els Dottermans, ook in het echte leven al decennia een stel) zijn uitgekeken op elkaar en het toneel. Volgens Jo is Denise 'een glamoureuze has-been, de Cleopatra van het geschreeuwde woord'. Zij neemt met plezier wraak: 'Nooit heb jij ook maar een remspoor achtergelaten in de toiletpot van het collectieve geheugen.' Touché.

De wraak van Denise: 'Nooit heb jij ook maar een remspoor achtergelaten in de toiletpot van het collectieve geheugen'

Dit fin-de-carrièrekoppel trekt alleen nog lege zalen, behalve als ze opnieuw toeren met hun successtuk – komt ie – Who's afraid of Virginia Woolf. Enig probleem: hun jonge tegenspelers houden het nooit lang bij hen uit. Via een 'allochtonensubsidie' heeft Jo nu een Nederlands-Turkse actrice (Dilan Yurdakul) en een Antilliaanse acteur die eruitziet als een Marokkaan (Tarikh Janssen) weten te strikken. Het machtsmisbruik van het oude op het jonge koppel krijgt bij Lanoye zo ook een raciale component – slim.

Lanoye maakt in zijn 25ste -theaterstuk in de eerste plaats de staat op van het toneel. Is er nog toekomst voor well made plays? Heeft wie overstapt van het gesubsidieerde naar het commerciële theatercircuit, zoals Jo en Denise, definitief de vingers verbrand? En waarom kan de oude garde zo moeilijk plaatsmaken voor nieuwe, gekleurde acteurs en verhalen? Dan vergeten we nog #MeToo in het theater en de opnieuw opspelende kwestie van de canon. Vermomd als doodverklaring van het theater is *Wie is bang zelf* in feite één grote, meer dan twee uur voort ratelende liefdesverklaring aan het oeroude medium.

White trash

Dat komt vooral door Lanoyes spetterende toneeltekst, met een grote grapdichtheid en juwelen van zinnen, vol taalhumor en stijlfiguren. Daarin resoneren ook de levens van de vier acteurs. Kerckhoffs die altijd wat in de schaduw stond van zijn bekendere echt-genote. Yurdakul die vertelt hoe zij, als Turkse, niet meer dan edelfigurant en excuustruus was in *Sneeuw* van NTGent, nota bene een bewerking van het boek van de Turk Orhan Pamuk. Of Janssen die eerst afkeer voelde voor het witte bourgeois toneel, tot hij via een film van Al Pacino alsnog interesse kreeg in Shakespeare.

De tekst is hen op het lijf geschreven, met heerlijk acteerwerk als gevolg. Dottermans is in grote doen als de diva van het toneel, maar Kerckhoffs moet niet onderdoen qua komisch talent. Het jonge acteursduo krijgt bij Lanoye weliswaar meer gewicht en wraak dan bij Albee, al blijven Yurdakul en Janssen ook hier toch vooral op het tweede plan.

Bijwijlen wordt het conflictueuze gekletter wat schematisch, zoals wanneer de jonge acteur Jo white privilege verwijt, die daarop repliceert dat hij weigert in het hoekje te worden geduwd van old white trash. Maar meestal is het gulzig genieten van deze retorische oorlogsvoering, retestrak geregisseerd door Koen De Sutter.

De scenografie van Stef Stessel – een theater in het theater – wordt langzaam ontmanteld, net als de schone schijn op scène. Wat overblijft, is de rauwe realiteit van een koppel dat tot elkaar veroordeeld blijft. En dat zelfs na de uitleg voor hun kinderloosheid – bij Albee dé crux van het verhaal – die Lanoye hier een verrassende en gruwelijke wending geeft.

Lanoye's bewerking van 'Who's Afraid of Virginia Woolf?' is confronterend en vol lef ●●●●●

De thematiek van het jaarlijkse Zeeland Nazomerfestival is dit jaar niet echt Zeeuws. Twee Vlaamse schrijvers en twee Vlaamse gezelschappen bepalen het festival.

Wie is bang? van Tom Lanoye door NTGent en Theaterproductiehuis Zeelandia.

Kester Freriks

30 augustus 2019

Gezien: 26,27/8 Zeeland Nazomerfestival. Te zien t/m 7/9.

Acteren in de provincie, in een uithoek van het land en dan elke avond het „godgeklaagde klotestuk” *Who's afraid of Virginia Woolf?* spelen. Met een tirade vol theaterhaat, waarin ondanks alles ook theaterliefde klinkt, opent actrice Els Dottermans van NTGent de genadeloze bewerking door Tom Lanoye van deze toneelklassieker. De voorstelling *Wie is bang* opent het jaarlijkse Zeeland Nazomerfestival, helaas niet op een van de schitterende Zeeuwse buitenlocaties van vroeger maar gewoon in de reguliere schouwburg van Middelburg. Ook Muziektheater Transparant brengt de voorstelling *De vallei (een apocalyps)* van Hans Op de Beeck binnenshuis, ditmaal in de rauwe industriële entourage van de Machinefabriek in Vlissingen. Twee Vlaamse schrijvers en twee Vlaamse gezelschappen bepalen, meer dan in eerdere edities, het festival.

De thematiek anno 2019 is niet echt Zeeuws: Lanoyes tekst heeft algemene geldigheid. In *De vallei* zit acteur Dirk Roofthoof met zijn voeten in een bassin met water dat een meer voorstelt. In een lange monoloog, begeleid door opvallend bedeesde saxofoonmuziek van B!ndman, verhaalt Roofthoof over een vallei des doods die langzaam volstroomt. Hierin zouden we een metafoor kunnen zien van de Watersnood.

De pijn van het ouder worden

Zo gekunsteld als de tekst van *De vallei* is, zo levensecht, confronterend en meeslepend schrijft Lanoye. In de ijzersterke regie van Koen De Sutter vertolken Dottermans als Denise en Han Kerckhoffs in de rol van Jo een uitgeblust acteusechtbaar dat subsidie aanvraagt voor een multicultureel 'project' waarvoor twee niet-Nederlandse acteurs auditie komen doen. Tarikh Janssen en Dilan Yurdakul zijn, net als Nick en Honey in *Who's Afraid of Virginia Woolf*, getuige van de verbeten liefdesoorlog tussen het echtpaar. Dottermans speelt een diep gevallen, af en toe krijsende diva die aan het slot indrukwekkende verstillings toont, als ze tot inzicht komt dat haar gloriejaren voorbij zijn. De jeugd dient zich aan. Kerckhoffs is de hele voorstelling prachtig aan het werk het decor af te breken: de coulisse gordijnen gaan naar beneden, de achterwand klappt tegen de grond. Ondertussen reddert hij op onnavolgbare wijze op de bühne: hij sust de helse, losgeslagen Denise en dwingt de jonge nieuwkomers, die zich vol zelfvertrouwen theatermakers noemen, het „zuivere vermogen” van het acteren te beheersen.

Het getuigt van brille hoe Lanoye de pijn van het ouder worden combineert met het diepe verlangen eeuwig jong theater te kunnen spelen, zelfs in tijden vol tegenspoed. Kerckhoffs nietsontziende monoloog tegen de „platte propagandist” Shakespeare” lijkt keihard, maar is vol liefde voor de magie van het theater.

'Wie is bang' van Tom Lanoye: 'geniaal spel met realiteit en fictie'

Tom Lanoye schreef een nieuwe tekst van *Who is Afraid of Virginia Woolf* van Edward Albee, maar hij heeft daarbij de vrijheid genomen het stuk naar zijn eigen hand te zetten.

Carl De Strycker

17 september 2019

Who is Afraid of Virginia Woolf van Edward Albee (1928-2016) is bijzonder populair dit theaterseizoen, met onder meer twee verschillende opvoeringen tijdens Theater aan Zee. Terwijl die producties gebruikmaken van de vertaling van Gerard Reve, heeft Tom Lanoye voor het NTGent een nieuwe tekst geschreven. Nog sterker dan in zijn eerdere bewerkingen van klassieke auteurs heeft hij in *Wie is bang* de vrijheid genomen om het stuk waarop hij zich baseert naar zijn hand te zetten.

Anders dan bijvoorbeeld zijn versies van *King Lear* of *Hamlet*, waar de titelpagina vermeldde 'naar Shakespeare', is er helemaal geen sprake meer van Albee. De dialogen, zo de verantwoording, werden beïnvloed 'door diverse artikelen in diverse media' en blijkbaar niet door het oorspronkelijke stuk.

Wie is bang is een adaptatie waarbij enkel de kern van het origineel behouden blijft. Dat is: twee koppels, waarvan het ene duidelijk op elkaar uitgekeken is, vechten een robbertje met woorden. De achtergrond van de personages (bij Albee witte Amerikanen uit het universitaire milieu; bij Lanoye acteurs met diverse achtergronden) en de setting (bij Albee thuis bij het oudere koppel; bij Lanoye op de scène na een opvoering) zijn gewijzigd. Door de woordenwisselingen te situeren in de theaterwereld is *Wie is bang* een metatekst over de staat van het theater. Maar omdat het theater ook altijd een spiegel voorhoudt, zegt het stuk uiteindelijk ook iets over de echte wereld.

Denise en Jo, een ouder acteurskoppel, worden vertolkt door Els Dottermans en Han Kerckhoffs, ook in het dagelijkse leven een stel. Jo heeft altijd in de schaduw gestaan van zijn echtgenote, die een echte ster was, maar ondertussen op haar retour is en een 'charmante has been' en 'voormalige parel uit een lang vervlogen tijdvak' wordt genoemd - een verwijzing naar de kritiek van Benny Claessens die Dottermans 'the has been pearl of the Flemish theatre' noemde.

Dottermans en Kerckhoffs sieren de cover van de boekuitgave. Op de achterzijde staat een foto van Dilan Yurdakul en Tarikh Janssen die Sibel en Soufian vertolken, twee jonge spelers met wat heet een cultureel diverse achtergrond. Dankzij een subsidie voor meer inclusiviteit in het theater zullen zij de tegenspelers worden in de succesvoorstelling die Denise en Jo al jaren op de planken brengen: Albees *Who is Afraid*.

Na een niet zo heel druk bezochte, belabberde voorstelling komen de vertegenwoordigers van de jonge garde op bezoek bij de twee coryfeeën. In een met alcohol en andere roesmiddelen gedrenkte nacht barsten de discussies los. Net als bij Albee zijn de dialogen snedig, vlijmscherp en cynisch; de personages ontzien niets of niemand en de beledigingen vliegen heen en weer - de retoricus die Lanoye is wezen is, laat zich helemaal gaan met ronkende zinnen en stevige statements. Het verbale geweld zal ten slotte, net zoals in *Who is Afraid of Virginia Woolf*, leiden tot de ontmaskering van de personages, maar is tegelijk een ontluisterende kritiek van het hedendaagse theater.

De punten van onenigheid tussen de acteurs in Lanoyes stuk weerspiegelen de lopende debatten in de theatersector. Komen onder meer aan bod: de vraag of de tekst heilig is of aangepast moet worden aan de tijd. De kwestie of er nog repertoire gespeeld kan worden of dat er nieuwe stukken gecreëerd moeten worden (met de bijbehorende discussie of de acteur een uitvoerend kunstenaar is of een 'maker'). De kwestie van het gesubsidieerde veld dat experimenteel en dus onbegrijpelijk zou zijn tegenover het commerciële toneel waar *well made plays* worden opgevoerd, en het probleem dat spelen in het niet gesubsidieerde circuit een stigma oplevert. Het gevoel dat toneel beter is dan tv, film of commercials. Het probleem van de ondervertegenwoordiging van kleur op het toneel en de wijze waarop daarmee wordt omgegaan. De #MeToo-kwestie in het theater en in de dramaopleidingen. Het zijn allemaal urgente thema's in het toneelwereldje die hier besproken worden. Het mooie daarbij is dat Lanoyes stuk de discussie niet beslecht, maar enige ambiguïteit laat.

Bijvoorbeeld de kritiek die geleverd wordt op Albees stuk. Sibel meent dat de tekst te zeer bedacht is aan het bureau van de auteur, waardoor hij onvoldoende bij de spreektaal aanleunt en dus *well-written* is. Deze eertijds positief geconnoteerde term functioneert hier duidelijk als een verwijt. Bovendien vindt ze dat de rol van Honey te weinig is uitgewerkt, wat haar typisch lijkt voor het perspectief van een witte mannelijke toneelschrijver. Soufian zegt dan weer dat het stuk te lang duurt en een praatstuk is, en hij heeft kritiek op het gebruik van het Latijn, wat hij onbegrijpelijk en elitair vindt. Hij gelooft dat je de tekst het best kunt bewerken en vervolgens iets aan de titel moet doen als je nog toeschouwers wilt trekken met het dit stuk.

Denise en Jo zijn geschokt: 'Speel jij liever in slecht geschreven stukken, dan?', vraagt Jo aan Sibel, en hij moet vaststellen dat bij de jonge generatie het referentiekader ontbreekt om de verwijzingen te snappen: dat Latijn komt uit het requiem en wordt uitgesproken door een universiteitsprofessor - het is dus functioneel. De vorm van Lanoyes stuk biedt geen eenduidige stellingname, want zijn adaptatie vervangt inderdaad de nog moeilijk bekkende replieken van Albee/Reve door sprankelende hedendaagse taal, hij past de titel aan zodat het publiek opnieuw getriggerd wordt, maar ook hij schrijft een praatstuk waarin de rol van Sibel beperkt blijft in verhouding tot de andere, en je moet even goed een referentiekader hebben om de finesses van zijn bewerking te snappen.

Een tweede illustratie van het feit dat *Wie is bang* wel de discussies toont, maar niet expliciet stelling inneemt: het probleem dat de superdiverse samenleving onvoldoende weerspiegeld wordt op de bühne (en in de zaal). Enerzijds is er Soufian die fulmineert tegen de stereotypering bij de rolverdeling als hij opsomt welke opdrachten hij krijgt: 'Drugsdealer, handtassendief, asielzoeker, verkrachter, bankovervaller, tapijtverkoper, uitsmijter, loverboy, rapper...'. Dat zorgt voor het gevoel vastgepind te worden op je afkomst, die door schrijvers van drama al te clichématig wordt ingevuld. Tegelijk is er een vorm van onbehagen wanneer een project juist helemaal geen rekening houdt met zijn origine en uiterlijk. Hij vat samen: 'Word je als "minderheid" gecast voor een stereotiepe rol, dan is dat een statement. Word je met opzet gecast voor een rol die niets te maken heeft met je 'afkomst', dan is dat in de gegeven omstandigheden evengoed een statement.'

Daartegenover staat Sibel, die bereid is om haar haar blond te verven (en dus haar identiteit voor een stuk te verloochenen - maar is dat niet het wezen van theater?) en zegt: 'ik krijg evengoed de spetterkak van al die deugmenssen met hun diversiteitsgedram'. Tegelijk is ze wel erg boos dat ze geen overheidssteun gekregen heeft voor een voorstelling die ze wilde maken over haar Anatolische voorvaderen. Denise en Jo vinden dat allemaal gezeik. Zij willen eigenlijk enkel met deze jonge acteurs werken omdat ze er subsidie voor krijgen - meer dan een manier om tot integratie te komen, is het dan ook een truc om zelf te kunnen werken. De nadruk op meer kleur leidt, ondanks de goede bedoelingen van beleidsmakers,

vaak tot niet meer dan een paar excuusallochtonen in bepaalde producties. De structuur van *Wie is bang* reproduceert dat probleem via een overwicht aan tekst voor de oudere, witte toneelspelers terwijl de bijrollen voor de acteurs met andere roots zijn. Tegelijk maakt de bewerking precies expliciet plaats voor deze acteurs, al spelen ze wel zichzelf (namelijk: acteurs met een andere culturele achtergrond), wat toch ook weer de klacht van Soufian onderstreept.

Aan het einde zijn de maskers afgevallen en geen van de personages komt ongehavend uit de strijd. Jo blijkt een opportunist, Denise een hysterische gefrustreerde diva. Maar ook Sibel en Soufian, wier kleine kantjes en onderlinge onenigheid hen minstens even antipathiek maken, blijken onoprecht op verschillende vlakken. Bang zijn de personages niet om elkaar de waarheid te zeggen, maar het is hún waarheid en dat levert niets op. Daarmee is *Wie is bang* inderdaad een praatstuk en niet alleen omdat er veel in getaterd en gesnaterd wordt, maar ook omdat het net gaat over (de onmogelijkheid van) met elkaar praten, over het belang van de gedachtewisseling, over de confrontatie van ideeën, over de noodzakelijke dialoog. En dus gaat deze tekst uiteindelijk ook over de werkelijkheid. De vraag is namelijk wie er bang is voor verandering, want daarover gaan de disputen in dit stuk: moeten we in de hedendaagse veranderende context vasthouden aan onze traditie? Of moeten we ons en ons culturele erfgoed aanpassen aan die nieuwe situatie?

De positie van Lanoye was dankzij zijn veelgeroemde herschrijvingen voor theater al duidelijk, maar wordt met deze adaptatie van Albees toneelklassieker, die veel verregaander is dan zijn eerdere bewerkingen, op scherp gesteld. En omdat het theater hier dienstdoet als een metafoor voor de grote wereld, is het meteen ook een maatschappelijke stellingname. Door het geniale spel met realiteit en fictie toont *Wie is bang* de kracht van toneel en vooral: van Lanoyes toneel, dat tegelijk grote woordkunst en poëticaal pamflet is, en bovendien een aantal politieke discussies oproept en aanwakkert.

Het Nieuwsblad

Hier vloekt men wél ★★★★★

“Wat een kutstuk!” De ongezouten mening van Els Dottermans als tot op het bot gefrustreerde actrice Denise is een binnenkomer van formaat in **Wie is bang**. Tom Lanoye zet de echtelijke ruzie uit *Who’s afraid of Virginia Woolf* naar zijn hand in een stuk dat geenszins ‘kut’ te noemen is.

Magali Degrande

23 september 2019

‘Wie is bang’ slaat uiteraard op *Who’s afraid of Virginia Woolf?* uit 1962 van Edward Albee. Een van de meest opgevoerde toneelstukken uit de 20ste eeuw. Maar in plaats van een trouwe bewerking te maken, nam Lanoye niet veel meer dan het uitgangspunt mee: een ouder koppel (George en Martha) en een jonger (Nick en Honey) ontmoeten elkaar (in het origineel in de huiskamer van het oudste koppel, bij Lanoye op de Bühne van het theater), waarop het oudere koppel giftig en heftig ruzie begint te maken.

Hier wordt het oudere koppel vertolkt door Els Dottermans en Han Kerckhoffs, die in het echte leven al 24 jaar samen zijn. Het is niet de eerste keer dat man en vrouw samen op de planken staan. Zo speelden ze in 2001 ook samen in *Moeder Medea*, ook al een stuk van Lanoye. Maar omdat ze in *Wie is bang* een acteurskoppel spelen, is het wel de eerste keer dat ze met hun tweeën een rol hebben die zo dicht bij henzelf ligt. Die grens tussen feit en fictie is ook voor de kijker spannend. Als Jo Denise een verwijt maakt in het Frans en Dottermans repliceert met “Als er nu iets is waar ik niet tegen kan, zijn het wel Hollanders die Frans spreken”, voel je het haar op je armen rechtkomen: is dit nog spel?

Creatief schelden

Lanoye gaf het oudere koppel ook andere namen: Dottermans en Kerckhoffs spelen dus niet Martha en George, maar Denise en Jo, een koppel dat lijdt onder Denises drankverslaving. Jo barst dan weer van de creatieve ideeën, maar kampt met een acuut gebrek aan succes, waardoor de twee keer op keer voor lege zalen spelen en geld moeten bijeenschrapen om aan een mager maandloon te komen.

De agressie waarmee Dottermans de woorden van Lanoye uitspuwt, doet de stille scène op het einde wegen als lood

Op de koop toe krijgt een jonger theaterkoppel wél subsidies: niet om hun talent, maar omdat ze toevallig een kleurtje hebben: een bijzonder interessant element om aanleiding te geven tot discussies over diversiteit en de toekomst van het theater in het algemeen.

Nieuwkomers Tarikh Janssen en Dilan Yurdakul, die gestalte geven aan het jongere koppel, doen het niet slecht, maar *Wie is bang* wordt toch vooral gedragen door het tweespan Dottermans-Kerckhoffs. Als u dacht dat u uw naasten al eens had horen vloeken, aanhoor het gescheld van deze twee en alles is op slag weer relatief. Nu eens is zij zijn “doorligwonde” of een verwoeste ruïne, dan weer is hij een “baxter van een chemopatiënt”. De lijst verwijtende metaforen is bijzonder lang, en soms nét iets te vergezocht. Lanoye zit daarbij soms te veel op de voorgrond. Maar wie het niet voor zijn taal heeft, kan toch moeilijk

naast zijn stilistische rijkdom kijken. Of naast de agressie waarmee Dottermans zijn woorden uitspuwt. Zo aanwezig is ze, zo luid, dat de stille scène op het einde, als ze de diepte van haar littekens en de bron van haar gegrom uiteindelijk verklaart, weegt als lood. Wat een ongelofelijk talent is deze actrice.

Cutting Edge

Welk kutstuk? ★★★★★

NTGent, 'Wie is bang'

Jan-Jakob Delanoye

6 oktober 2019

Mag theater nog theater zijn? In een huis waar tegenwoordig vooral producties afgeleverd worden die zich expliciet op de wereld buiten de schouwburg enten, is het geen overbodige vraag. Sinds Milo Rau's aanstelling lijkt het NTGent immers haar deuren te barricaderen voor klassiek repertoire. Help?

Voer voor polemieken, en wie pent gretiger tegen de geest van de gevestigde orde in dan Tom Lanoye? De authenticiteitsdrang van nieuwe makers krijgt er in 'Wie is bang' alleszins van langs, althans uit de mond van een oudere acteur die vanuit zijn ivoren toren elke maatschappelijke voeling is kwijt geraakt. Een verwijzing naar zowel de net geïnstalleerde als de pas afgedankte lichting?

Geen woord nam Lanoye uit Edward Albee's tekst over. Voor een zoveelste herneming van 'Who's afraid of Virginia Woolf?' trekt een acteur een duo met een migratie-achtergrond aan. Dat doet de subsidiekraan nu eenmaal lekker lopen. Tijdens de ontmoeting blijken zijn seksistische en racistische neigingen, een hardnekkig symptoom van verstarde elitarisme, helaas onverzoenbaar met het progressieve kunstenaarsgeweld.

Nochtans realiseert de oudere acteur zich dat het toneel zoals zijn generatie het heeft bedreven op sterven na dood is. Toch klampt hij er zich aan vast, net als zijn wederhelft. Zij heeft immers een stuk van zichzelf voor haar vak opgeofferd. Voor haar is theater geen keuze, maar een plicht – een repetitieve wijding van een leven in dienst van het eeuwige, even onontkoombaar als Ravels 'Bolero'.

'Wie is bang' speelt zich af in de coulissen van een schouwburg waar net een opvoering van Albee's klassieker is afgelopen, terwijl de intra-relatieve terreur gewoon verder gaat. De analogie is treffend, en toch doet Lanoye veel meer dan louter herschrijven. De transpositie naar het heden laat immers toe om actuele vragen op te werpen.

Is het bijvoorbeeld geoorloofd minderheden via subsidie een plaats te geven op een nog steeds overwegend blanke Bühne? Of is dat vernederend? Zo niet, is er een andere manier? Etnisch-culturele verschillen ontkennen, zoals de jongere actrice? Of is dat dan weer een antwoord op de hypertrofe socio-culturele gevoeligheid van haar tegenspeler?

Met amper vier personages brengt Lanoye een maximum aan perspectieven op het toneel. Wanneer een rapper zich veel intuïtiever tot Shakespeare blijkt te verhouden dan zijn van cynisme doordrongen collega, komt het inzicht bovendien dat intellectueel erfgoed niet uitsluitend diegenen toebehoort die er zich orthodox toe verhouden.

Meer nog: een kruisbestuiving van de canon met hedendaagse elementen kan niet alleen uitdraaien op een artistieke verrijking, maar is een noodzakelijke geste om een klassieker in zijn hoedanigheid van klassieker te kunnen bevragen. Zo bewijst Lanoye's adaptatie waarom Albee's stuk nog altijd niet heeft afgedaan. Of hoe de variatie de oertekst bestendigt.

En de spelers? Zijn die evenwaardig, naar analogie met de wijze waarop Lanoye tegelijk verse én archaische ideeën over het theater op de korrel neemt? Nou, nee. Els Dottermans en Han Kerckhoffs spelen Tarikh Janssen en Dilan Yurdakul naar huis. Alleen al de passage waarin Dottermans als *grande dame* de jonkies doceert hoe het vooral niet moet: het is vakmanschap van de grootste orde.

En misschien is dat het antwoord van de overlevering, de repliek die Lanoye niet tekstueel heeft geformuleerd, maar die regisseur Koen De Sutter toch subtiel heeft kunnen integreren: artistiek ambacht maak je niet zomaar monddood. Zelfs niet met een Manifest.

Het Parool

Lanoye laat toneelspelers tieren over het acteursbestaan

Hans Smit

8 november 2019

George en Martha uit Albee's *Who's Afraid of Virginia Woolf* bewonen nog regelmatig de podia, de toneelklassieker uit 1962 is ook een van de favorieten van schrijver/dichter Tom Lanoye. Toen hij gevraagd werd om voor acteusechtpaar Els Dottermans en Han Kerckhoffs een stuk te schrijven, werd het vittende stel uit Virginia Woolf zijn inspiratie, maar hij verplaatste de handeling van een universiteitswoning naar het toneeltje van een provincietheater, wat het stuk een bijzondere extra lading geeft.

Lanoye laat zijn personages tieren over het acteursbestaan, waardoor zijn acteurs soms lijken samen te vallen met hun rol – Dottermans en Kerckhoffs lopen tenslotte ook al een tijdje mee. Alleen die schijn al maakt *Wie is bang* tot een bijzonder stuk, Lanoyes vijftiengste toneeltekst. En hij is op dreef.

Jo (Kerckhoffs) en Elise (Dottermans) zijn een acterend stel op leeftijd, al jaren sappelend om de broek op te houden, met een afgunstig oog naar het gesubsidieerde toneel. Ze hebben de allerlaatste voorstelling van een 'afgeleberd klotestuk' (Denise) tot een einde gebracht als *Wie is bang* begint. Een slap applausje is hun deel, het grote afschminken kan beginnen.

Het grote bekvechten trouwens ook. Daarbij krijgen ze assistentie: twee 'jonge beloftevolle, goed opgeleide acteurs met een iets andere afkomst dan jij of ik' – aldus Jo – komen op sollicitatie, want Jo heeft een subsidiepotje aangeboord. Die twee, Sibel (Dilan Yurdakul) en Soufian (Tarikh Janssen) nemen hun eigen geschiedenissen en opvattingen over toneel mee. Het levert boeiende clashes op, al moet gezegd dat Lanoye zijn jongere acteurs minder munitie meegeeft dan de twee oudgedienden.

Janssen en Yurdakul weren zich in de mooie muzikale regie van Koen de Sutter evenwel kranig. "Toneel is dood," roept Jo ons op een gegeven moment provocerend toe. Hij gelooft het zelf niet. Wij ook niet. *Wie is bang* bewijst dik twee uur het tegendeel.

Trouw

Ontroering blijft uit in 'Wie is bang', de tekst is wel erg hermetisch

★★★★☆

Hanny Alkema

2 september 2019

Tot en met 21-12-2019. Info: www.theaterzeelandia.nl / www.ntgent.be

Een ouder echtpaar, dat continu met elkaar bekvecht. Met een jonger stel als ongewild publiek en deelnemer. Het is laat op de avond, de drank vloeit, de confrontaties zijn meedogenloos. Tot de reinigende werking – de catharsis – van de uitputting.

Albee's meesterwerk 'Wie is er bang voor Virginia Woolf?' is een eeuwige inspiratiebron voor veel toneelschrijvers (Lars Norén, Ger Thijs). Tom Lanoye heeft er wel heel opzichtig zijn tanden in gezet door zelfs voor vrijwel dezelfde titel (en opbouw) te kiezen.

Bijzonder locatietheater

Iemand, die Shakespeare's koningsdrama's in het magistrale epos 'Ten oorlog' kon hertalen, mag zich ook aan Albee wagen. Door 'Wie is bang' in een acteursmilieu te plaatsen, grijpt Lanoye de kans om zijn onstuimige taal producerende pen in hem bekende inkt te dopen. Het verklaart tevens waarom Zeeland Nazomerfestival, geroemd om zijn bijzondere locatietheater, hiervoor de Middelburgse Stadsschouwburg als locatie heeft gekozen. De grap is dat het stuk speelt tussen de coulissen en na afloop van (het nooit bij name genoemde) 'Wie is er bang voor Virginia Woolf?'. "Een totaal afgelebbert klotestuk", vindt het echtpaar, uitgezakt en moe na de tigste opvoering in hun carrière. Een subsidie dwingt hen door te gaan mits een nieuw jong stel tegenspelers van buitenlandse komaf is. En gekleurd.

Veganisme, en dan ook nog het klimaat

Dat tweetal komt nu kennismaken. Aldus wordt het toch al hectische relatiedrama gevuld met thema's als racisme, generatiekloof, culturele diversiteit. En technische vaardigheden en belang van repertoire. En seksisme. En een (bijna) #MeToo-scène. En veganisme. En ergens nog het klimaat. Oef!

Lanoye is onovertroffen in het produceren van spetterend snerende oneliners. Hij krijgt de zaal moeiteloos mee in even rauwe als geestige gedachtesprongen. En de huidige tijdgeest heeft hij wel degelijk te pakken, maar het is te veel. Het gaat ten koste van de karakters. Die hebben lucht nodig.

Kille mededeling

Els Dottermans en Han Kerckhoffs spelen met verve, maar de tekst is te vol en hermetisch voor onderhuidse gevoelens. Dat hun personages toch zo veel van elkaar houden, komt hier als kille mededeling uit de lucht vallen, net als die over het ongeboren (geaborteerde) kind. Ontroering blijft uit, mede te wijten aan de regie. Koen De Sutter heeft het wel bij Lanoye's taal passende, maar vaak onverstaanbare geratel van Dottermans onvoldoende afgeremd en zoekt visuele beweging meer in hinderlijk onnutte toneelhandelingen dan in mimiek. Met flink schrappen en inkorten zou 'Wie is bang' meer dan een vrolijk stemmende pastiche kunnen worden.

Trouw

In 'Wie is bang' is ruziemaken de laatste manier van de liefde bedrijven

Een eeuwig ruziënd ouder acteusechtbaar, dat tot in lengte van dagen veroordeeld is om dat ene stuk over een ruziënd ouder echtpaar te spelen: Han Kerckhoffs en echtgenote Els Dottermans laten elkaar in het toneelstuk 'Wie is bang' alle hoeken van de kamer zien.

Sandra Kooke

25 augustus 2019

Ik krijs niet! Ik krijs nooit!" Deze zin komt rechtstreeks uit het stuk der stukken over het koppel der koppels. Tom Lanoye (60) kijkt de verslaggeefster verwachtingsvol aan. Ze weet toch wel over welk stuk hij het heeft? 'Wie is bang', heet het stuk dat de Vlaming onlangs schreef voor Els Dottermans en Han Kerckhoffs. Hij modelleerde het naar 'Who's afraid of Virginia Woolf?', Edward Albee's stuk over George en Martha, die na jaren huwelijk ruziënd door het leven gaan en een jong koppel tijdens een afterparty de stuipen op het lijf jagen met hun gescheld en gevloek en hun onderlinge psychologische oorlogsvoering.

En al is 'Wie is bang' een compleet nieuw stuk geworden, de iconische zin staat erin. Een kolfje naar de hand van Dottermans, de -powervrouw van het Vlaamse toneel.

Bij het afscheid van Kerckhoffs, die met pensioen gaat, wilde Lanoye een fijn stuk schrijven voor dit Vlaams-Hollandse echtpaar, voor wie hij al in 2001 'Mamma Medea' schreef.

Lanoye: "Wij zijn goede vrienden. Els is als een zus voor mij. En net als Han is mijn eigen man een Nederlander.

"Al bij de eerste brainstorm, nu vijf jaar -geleden, zeiden we tegen elkaar: moeten we niet iets doen met Who's afraid...? Stel dat twee oude vedettes ertoe veroordeeld zijn dit stuk tot in lengte van dagen te spelen?"

Allochtone acteurs voor de subsidie

En op dit idee is Lanoye verder gegaan. Vanaf volgende week spelen Kerckhoffs en Dottermans op het Zeeland Nazomerfestival de rollen van Jo en Denise, een stel drankzuchtige en ruziënde intellectuele acteurs van middelbare leeftijd. Na de laatste voorstelling van het seizoen, voor een slecht gevulde zaal in een of andere provinciestad, hangen ze vermoeid in de touwen. Wat was het weer slecht, zeggen ze zelf. Of in Denise's woorden: 'Wat een kutstuk! Jozef Maria en hun godverdomse fucking kindeke djezes nog aan toe, zeg...' Net als George en Martha ontvangen zij een jonger stel. Maar nu gaat het om twee acteurs die het volgende seizoen het jonge koppel in Who's -afraid... moeten spelen. Om subsidie binnen te slepen, heeft Jo de rollen aan twee allochtone acteurs gegeven. Dilan Yurdakul en Tarikh Janssen spelen hen. Ze komen binnen met hun eigen ideeën en confronteren Jo en -Denise niet alleen met de generatiekloof, maar ook met racisme en seksisme: de hete hangijzers in het hedendaagse theater.

Lanoye praat liefdevol over de twee oudere acteurs die hij in het stuk tot leven heeft -gewekt. "Je ziet een koppel voor wie ruziemaken de laatste manier van de liefde bedrijven is geworden. Hun spitsvondigheden zijn liefdesbetuigingen. Tot het over de rand gaat, net -zoals tussen George en Martha.

"Het stuk is een hommage aan Han en Els. Ik heb het op hen gebaseerd. Met ieder van de

acteurs heb ik urenlang gepraat. Over het vak, over de liefde, over hun verwachtingen. Han is bijvoorbeeld een taalfanaat. Er moest daarom iets in van zijn irritaties over Vlaams. Als Els theater belachelijk wil maken, komt ze steevast met een vreselijke zin uit een voorstelling die ze ooit speelde: hierrr is een de scheurrrr in de natuurrr... Nee, ik zeg niet uit welk stuk dat is, maar die zin moést er in. Ik heb zelfs overwogen om de hoofdpersonen Han en Els te noemen, maar dat hinderde mijn fantasie toch te veel. Nu gebruik ik dingen uit hun -leven, maar is het geen documentaire geworden.

De strijd tussen de -generaties, de seksen en de afkomst

“Ook Dilan en Tarikh heb ik veel gesproken, ook hun ervaringen zijn terug te vinden in het stuk. Dilan kreeg ooit een rol vanwege haar Turkse achtergrond. Ze vond dat vreselijk. Zij wil geen subsidie of schouderklop, maar eerlijk vechten voor haar kansen. De -Antilliaan Tarikh Janssen, die door zijn naam -altijd voor moslim wordt aangezien, is echt een Malcolm X, een strijder voor gelijke rechten. Ik heb weinig kritiek op het monument van Albee, maar hij had de rollen van het jonge koppel wel wat beter uit kunnen werken. Dat heb ik zeker geprobeerd.”

Terwijl Who’s afraid... een tijdloos relatiedrama is, heeft Lanoye nadrukkelijk de huidige tijdgeest in ‘Wie is bang’ verwerkt. Alle hedendaagse discussieonderwerpen uit de theaterwereld – de generatiekloof, #MeToo, racisme, zelfs de vraag of toneel dood is – zitten erin.

“Dit stuk gaat allereerst over het theatervak. Zo benadrukt Jo tegenover de jongeren het belang van de beheersing van techniek en van kennis van het repertoire. Maar de toneelwereld is ook een metafoor voor de maatschappij. Daarin speelt de strijd tussen de -generaties, de seksen en de afkomst. Laten we het theater vooral gebruiken om dat maatschappelijke debat te voeren. Sommige dingen zullen gedateerd raken, maar over diversiteit zullen we niet snel uitgediscussieerd zijn, hoor.”

Toneel is een groepscomplot

Schrijft Lanoye, die roemruchte teksten als ‘Ten Oorlog’ en ‘De Russen’ op zijn naam heeft staan, niet liever voor de eeuwigheid dan een gelegenheidsstuk voor een afscheid?

“Ik denk juist dat als je de bouwstenen van het hier en nu oordeelkundig gebruikt, er een universeel stuk uit komt. Euripides schreef ‘Medea’ in een tijd dat huwelijken met vrouwen uit vreemde landen ongeldig werden verklaard. Hij schreef een controversieel stuk over wat de gevolgen daarvan kunnen zijn. Medea vermoordt haar kinderen uit wraak. Dat stuk heeft alle tijden overleefd. Wat nu eeuwigheidswaarde blijkt te hebben, was vaak gebaseerd op concrete aanknopingspunten. ‘Wie is bang’ wordt nu ook al in het Duits vertaald.”

In het stuk laat Lanoye een van de acteurs zeggen dat het toneel dood is, een uitspraak die je tegenwoordig wel vaker hoort en lijkt te worden onderschreven door teruglopende -bezoekersaantallen. Maar Lanoye is het daar totaal niet mee eens. “Ik weiger het theater een crisis aan te praten. Het is waar dat teksttheater en taal als zodanig worden verwaarloosd. Theaterdirecteuren kiezen ook graag voor makkelijke komedies. Als je geen goede stukken programmeert, gaan mensen vanzelf denken dat theater dood is. Maar kijk eens wat er in Vlaanderen en Nederland gebeurt! Milo Rau bij NTGent, het is fenomenaal wat hij maakt. En Ivo van Hove: oké, hij doet misschien te veel, maar stel je voor dat hij al die stukken niet zou hebben gemaakt.

“Het fantastische van toneel is dat het een groepscomplot is. De toeschouwer is bereid mee te complotteren en accepteert dat acteurs doen alsof. En dan kan toneel alles. Ik hoop dat de kijker bij dit stuk denkt: ja, deze persoon heeft gelijk. Ja maar, die ander heeft ook gelijk. Ze hebben allemaal gelijk! Dat inzicht kan alleen toneel je geven, dat kun je nooit in een wettekst of dissertatie onderbrengen.”

Pas op: ruw taalgebruik

De bezoekers van de première van 'Wie is bang' worden in de uitnodiging gewaarschuwd voor het vloeken en schelden in de voorstelling. 'De voorstelling bevat teksten die de toeschouwers als grof zouden kunnen aanmerken', staat erin.

Directeur van Zeeland Nazomerfestival Henk Schoute: "Wij werken in een vrij behoudende provincie en proberen respect te hebben voor de opvattingen van iedereen. We willen mensen niet onnodig hiermee confronteren en daarom waarschuwen wij hen vooraf. Als Randstedeling ben ik geneigd te denken: waar hebben we het over? Maar dit is de Randstad niet. Vorig jaar zijn er na een voorstelling waarin één vloek viel, vragen gesteld in Provinciale Staten. De tekst aanpassen was absoluut geen optie. In Nederland mag je zeggen wat je wil."

De Morgen

‘Wie is bang?’ in NTGent: spitsvondig maar niet radicaal genoeg

★★★★☆

Een geweldige tekst gebracht door geweldige acteurs. Gezien Tom Lanoyes voorliefde voor dit beproefde podiumrecept hoeft het niet te verbazen dat je *Wie is bang* op die manier kan omschrijven. Al is het jammer dat de radicaliteit van zijn tekstbewerking niet op alle vlakken wordt doorgetrokken.

Ciska Hoet

24 sept 2019

Wie is bang zit van begin tot einde strak in elkaar. Een ouder acteurskoppel Jo en Denise – sterk gespeeld door Els Dottermans en Han Kerckhoffs – ademt vergane glorie. Na de dernière van het stuk waarmee ze al jaren toeren, blijven ze achter op een leeg podium en in morsige kleedkamers. De publieksopkomst is al lang niet meer wat ze ooit geweest is. De hoge muur en de kille, witte bühne staan symbool voor hun liefdeloze relatie en al snel kom je als kijker te weten dat ze ook financieel aan de grond zitten.

Hun redding moet komen van twee jonge acteurs met een migratieachtergrond (al even knap gespeeld door Tarikh Janssen en Dilan Yurdakul). Doordat Jo hen cast als de tegenspelers van hem en Denise voor het volgende seizoen, komt er immers een flinke som aan staatssubsidies hun richting uit. Ook hopen ze op die manier nieuwe publieken aan te spreken en aan relevantie te winnen.

Het moet gezegd: alleen al die plot is een slimme manier om *Who's Afraid of Virginia Woolf*, Edward Albees theaterklassieker uit 1962, te actualiseren. Tom Lanoye en regisseur Koen De Sutter behielden de opbouw, het spel met feit en fictie, de pijnlijk cynische sfeer en de onvervulde kinderdromen maar herwerkten het geheel tegelijkertijd tot een metatheatraal stuk dat reflecteert op de staat van het theater zelf.

Lanoye laat dan ook geen kans onbenut om via knap geschreven snelle dialogen thema's als dekolonisering en #MeToo uit te spitten. Ook andere weerkerende debatten binnen het podiumveld krijgen ruim de aandacht: van discussies over publieksbereik tot postdrama en de verhouding tussen een kunst en commercie. Daarmee lijkt de auteur meteen de vraag te willen tackelen naar waarom een repertoirestuk als *Wie is bang* vandaag nog relevant zou zijn – een kwestie die de jonge actrice overigens ook opwerpt naar aanleiding van de voorstelling van het oudere koppel.

Knipoog

Ander hoogtepunt is de scène waarin Kerckhoffs en Dottermans met het zaallicht aan het theater doodverklaren. De knipoog kon niet vetter, *Wie is bang* is immers één grote ode aan het medium theater zelf. Ook de scenografie verdient lof. Niet alleen is het een goede vondst om een podium op het podium te bouwen, de manier waarop het decor langzaam maar zeker ontmanteld wordt terwijl het stuk zich ontvouwt, zorgt voor een mooie extra spanningsboog.

Het is dan ook jammer dat de makers er in al hun kunde en spitsvondigheid niet voor gekozen hebben om het stuk écht radicaal te bewerken. Want hoewel het jonge duo wel degelijk verbaal weerwerk biedt en je zou kunnen stellen dat het op een bepaalde manier meer macht in handen heeft dan het oudere paar, blijven Janssen en Yurdakul veroordeeld tot de schaduw van Dottermans en Kerckhoffs. Het blijft in de eerste plaats het verhaal van de twee oudsten. Bovendien is het enigszins vermoeiend dat de spelers van kleur het alweer vooral over die kleur moeten hebben. Daarmee maakt *Wie is bang* – wellicht onbedoeld – misschien wel echt de staat op van het actuele theater.

Brabant Cultureel

In 'Wie is bang' wordt het theater uitgekleeft

Aan de andere kant van de Noordzee zou er als waarschuwing bij staan: 'Strong language'. Er wordt heel wat gevloekt en getierd in de voorstelling 'Wie is bang'. Maar ja, het gaat dan ook om niets minder dan de dood van het toneel. Wie zou dan niet bang zijn?

Arnold Verplancke

07 September 2019

Een stuk waarin man en vrouw elkaar de tent uit vechten? Dan denk je automatisch aan Wie is bang voor Virginia Woolf. Edward Albee schreef het stuk in 1962. Twee jaar later al speelden Ank van der Moer en Han Bentz van den Berg een memorabele versie in Amsterdam. Nog twee jaar later deden Elizabeth Taylor en Richard Burton het dubbeldik over op het filmdoek.

Inmiddels zijn we een paar generaties verder. De Vlaamse toneelschrijver Tom Lanoye heeft op het raamwerk van Albee's klassieker een nieuw stuk geschreven dat kortweg heet Wie is bang. Ook over twee mensen die elkaar voorturend verbaal martelen, uitschelden, vernederen en soms zelfs fysiek bekogelen. Het speelt zich echter niet af in het huis van een Amerikaanse hoogleraar, maar achter de coulissen van een schouwburg waar een ouder toneelechtbaar de zoveelste voorstelling van de klassieker heeft gespeeld. Ze toeren ermee het land rond en het is de kurk waarop zij financieel blijven drijven. Els Dottermans en Han Kerckhoffs – in werkelijkheid ook getrouwd – spelen dat stel, Denise en Jo. Zij venijnig en schel schreeuwend. Hij meer ingehouden en soms mompelend, maar minstens zo dodelijk.

Evenals bij Albee komt er 's avonds laat een jong stel op bezoek om kennis te maken. In dit geval twee jonge acteurs van buitenlandse afkomst. Jo heeft hen uitgenodigd, omdat hij overheidssubsidie kan krijgen voor een multiculturele uitvoering van de inmiddels platgespeelde klassieker. De anderen weten dat niet.

Dilan Yurdakul en Tarikh Janssen geven hun gerenommeerde collega's lekker tegenspel. Van schrijver Lanoye hebben zij meer profiel gekregen dan het jonge stel bij Albee. Naar verluidt heeft Lanoye daarbij veel van hun eigen achtergrond gebruikt.

Van een voorzichtige kennismaking blijkt al snel geen sprake. Alle vier verliezen zij zich in felle discussies. Er worden keiharde en vernietigende grappen gemaakt en ze kleineren elkaar als het maar even kan. Zowel de generatieverschillen als de culturele tegenstellingen bieden daar volop munitie voor.

Wat zij beweren, kan zowel waar als verzonnen zijn, als het maar bruikbaar lijkt in de conflicten. Het belangrijkste onderwerp dat onder al dat gekift schuil gaat? Het toneel zelf. Nostalgische herinneringen van het oudere echtpaar, de barre werkelijkheid van het rondreizen met een uitgekauwde publiekstrekker, de vreemde kronkels van het subsidiestelsel, de vernieuwingsdrang van een nieuwe generatie, maar ook haar gebrek aan historisch benul.

Als de anderen naar achter zijn en de oudere acteur alleen blijft met de jonge actrice probeert hij haar te verleiden, gebruik makend van zijn positie. #MeToo op het toneel. Hij doet dat doorzichtig, maar toch zo dat plaatsvervangende schaamte je bekruipt. Zij troeft

hem overigens knap af.

Tegen het einde richt Han Kerckhoffs zich rechtstreeks tot het publiek en verkondigt hij dat het toneel dood is. Het zaallicht is aangefloept waarmee een breuk met de toneelwerkelijkheid wordt gesuggereerd. Het toneel is immers hun kindje en net als bij Albee verklaart hij het kind dood. Els gebiedt hem verder te gaan, zoals Martha in het Engelstalige stuk ook het fantasiekind niet kwijt wil.

De knappe toneeltekst van Lanoye krijgt een levendige vertolking van dit viertal. Als je iets van de toneelliteratuur afweet, verrijkt dat *Wie is bang*. Maar ook zonder die bagage is deze voorstelling volop de moeite waard. Voor zover nu bekend, is de voorstelling in Noord-Brabant alleen te zien op 21 december in Eindhoven.

Oja, ook bij de première in Zeeland werd het publiek vooraf gewaarschuwd, maar aan deze kant van de Noordzee hebben ze daar veel meer woorden voor nodig dan aan de overkant: 'De voorstelling is een humoristisch en rauw theaterstuk waar mogelijk soms aanstootgevende tekst en ruw taalgebruik in zit.' Het is maar dat u het weet.

Tom Lanoye en Koen De Sutter brengen ode aan het theater: 'Dit is Romeo en Julia op jaren'

Na een bejubelde première op het Zeeland Nazomerfestival landt de theatervoorstelling *Wie is bang* deze week in NTGent. Een gesprek met schrijver Tom Lanoye en regisseur Koen De Sutter. Over toneel, oude koppels en scheldpartijen, en hoe die soms de ultieme liefdesverklaring zijn.

Jeroen de Preter

18 september 2019

In het begin van deze eeuw schreef Tom Lanoye, op maat van het bevriende acteuursechtpaar Els Dottermans en Han Kerckhoffs, het stuk *Mamma Medea*. De samenwerking was van die aard dat ze, dik vijftien jaar later, heel graag opnieuw met elkaar in zee wilden.

Het zou een bij momenten bijzonder woeste zee worden. *Wie is bang* gaat, in de eerste plaats, over het toneel en de liefde. Maar zowel het toneel als de liefde krijgt in dit stuk stevige klappen te verduren. 'Toneel als geheel is overleden', oreert de oude acteur Jo ergens. 'Zonder glans, en al donders lang geleden. Het overleeft alleen nog als opgezet lijk. Als mechanische melkkoe voor maatschappelijke parasieten. Als reservaat voor de uitgeblusten en de ongetalenteerden, zoals wij hier - alle vier.'

'Alle vier', dat zijn de vier personages die het stuk bevolken: twee acteurkoppels die elkaar in de coulissen van een niet nader genoemd theater voor het eerst besnuffelen.

Er is het oudere koppel, vertolkt door Els Dottermans en Han Kerckhoffs, en er is het jongere koppel, vertolkt door Dilan Yurdakul en Tarikh Janssen. Dankzij een subsidie die kansen moet geven aan mensen met 'een iets andere afkomst' krijgen de jonge acteurs de kans om mee te spelen in *Who's Afraid of Virginia Woolf*, de klassieker van Edward Albee, die het oudere koppel al decennia met wisselend succes opvoert.

De confrontatie tussen de twee generaties leidt tot felle discussies over wat zo'n voorstelling vandaag nog kan betekenen. Die discussies worden afgewisseld met dialogen waarin de geliefden elkaar, gewapend met veel verbale *brille*, maximaal proberen te beschadigen. Op die manier begint de voorstelling soms verdacht sterk te lijken op het stuk dat erin ter discussie staat: *Who's Afraid of Virginia Woolf*.

In de openingszin wordt dat al meteen 'een overroepen, godgeklaagd en totaal afgeleberd klotestuk' genoemd.

Tom Lanoye: Daar ben ik het uiteraard totaal niet mee eens. (*lacht*) Wat mij betreft, is dat stuk van Albee dé klassieker van de afgelopen honderd jaar. Ik denk niet dat er een stuk is dat ik vaker heb gezien. Toen Els en Han, die ik overigens een van onze meest onderschatte acteurs vind, me vroegen om nog eens samen te werken, begon ik al snel in de richting van deze klassieker te denken. Om te beginnen is er het uitgangspunt: een al wat ouder koppel, dat veroordeeld is om te blijven doen wat ze doen. Door dat uitgangspunt te verplaatsen naar het toneel werd het mogelijk om een paar extra lagen toe te voegen. Niet alleen kom je zo heel dicht bij het echte leven van Els en Han, het geeft ook de mogelijkheid om het traditionele westerse theater uitgebreid te bevragen.

Het theater wordt in dit stuk doodverklaard op een manier die, als je het mij vraagt, de grote kracht ervan nog eens dubbel en dik onderstreept.' Tom Lanoye

Het toneel wordt in *Wie is bang* op verschillende wijzen dood verklaard.

Koen De Sutter: Je moet natuurlijk wel naar de context kijken waarin die uitspraken worden gedaan. Het stuk speelt zich af in de coulissen, meteen na een voorstelling die de acteurs al eindeloos vaak hebben gespeeld. Ik denk dat elke goede acteur weleens in een gemoedstoestand verkeert waarin hij of zij denkt: het is goed geweest, ik stop ermee. Waarna je toch doorgaat. Dat is niet ongezond. Ik zie die doodsverklaringen eerder als ultieme liefdesverklaringen.

Lanoye: Het ten grave dragen van de traditie maakt bovendien deel uit van een lange Europese traditie. Ik mag ook hopen dat het publiek de ironie ervan niet zal ontgaan. Het theater wordt in dit stuk doodverklaard op een manier die, als je het mij vraagt, de grote kracht ervan nog eens dubbel en dik onderstreept.

Heeft het theater niet op z'n minst wat aan relevantie verloren? Tot pakweg twintig jaar geleden had bijna elke krant een vaste theaterrecensent. Voorstellingen gaven ook met de regelmaat van de klok aanleiding tot controverse en debat.

De Sutter: Het debat wordt niet meer in de eerste plaats in de kranten gevoerd, dat klopt, maar zegt dat niet meer over de media dan over het theater? Op het internet of in gespecialiseerde bladen als *Recto: Verso* of *Etcetera* is het debat levendiger dan ooit. En de zalen zaten nooit voller dan nu.

Lanoye: Als het debat al aan het verslappen was, heeft Milo Rau (artistiek leider van NTGent, nvdr) het toch weer helemaal aangewakkerd. En wat Koen zegt, kan ik alleen maar beamen. Ik zie vooral een grote honger naar toneel. *Theater aan Zee* heeft de afgelopen zomer 180.000 tickets verkocht. Dat festival heeft de potentie om, tussen Avignon en Edinburgh, hét grote publieksfestival van West-Europa te worden. Maar anders dan in buurlanden als Nederland of Duitsland is er geen overheid die dezelfde ambities toont. Ik lees in de startnota van Bart De Wever dat Vlaanderen pas kan stralen 'als het ook cultureel straalt'. Heel goed, denk ik dan, maar laten we vervolgens ook eens kijken wat er de afgelopen jaren is gebeurd. De regeringen hebben systematisch bezuinigd, in die mate dat een ambitieus project zoals *Ten Oorlog* (Shakespearebewerking en marathonvoorstelling van Lanoye en Blauwe Maandag Compagnie uit 1997, nvdr) vandaag eenvoudigweg niet mogelijk is. Wie nog aanspraak wil maken op subsidie kan maar beter beantwoorden aan de natievormende wensen van het bestel. Excuses, maar met het bezingen van onze 'weiden als wiegende zeeën' gaan we er niet komen. (*Even stil*) Ben ik nu weer hysterisch aan het doen?

De Sutter: Zeker niet.

In *Wie is bang* wordt ook even de spot gedreven met Milo Rau en diens veel besproken manifest.

Lanoye: Een beetje, ja. (*lacht*) Maar misschien moet Koen hier wat over zeggen? Hij is per slot van rekening de grote verdediger van het manifest.

De Sutter: *No way, José*. Ik ben vierkant tegen geboden en dogma's. Ik geloof ook nooit dat Milo Rau dat manifest ernstig heeft bedoeld. Ik ga ervan uit dat die tien geboden een soort speelse provocatie zijn.

Lanoye: Ik zie het als een theatraal gebaar, te vergelijken met *Dogma*, het manifest van Lars von Trier en Thomas Winterberg. De eerste Dogmafilm was trouwens *Festen*, een door en door klassieke film. Maar om terug te komen op Milo Rau: ik ben totaal gefascineerd door wat hij doet. En ik vind het ook geweldig dat zo'n internationaal gerenommeerde kunstenaar Gent, en bij uitbreiding Vlaanderen, als thuisbasis heeft gekozen. Dat ik nog geen enkele

politicus daar iets over heb horen zeggen, is toch ook weer veelbetekenend. Het vierde gebod van Raus' manifest luidt dat letterlijke bewerkingen van klassiekers verboden zijn. Is dat de reden waarom letterlijke verwijzingen naar het stuk van Albee gemeden werden?

Lanoye: Ik heb nog nooit een letterlijke bewerking van een klassieker gemaakt. Ik zie de tekst van *Wie is bang* ook niet als een bewerking, maar als een autonoom, nieuw stuk.

De Sutter: De afwezigheid van letterlijke referenties kan ook drempelverlagend werken. Je vermijdt zo dat mensen gaan denken dat ze het stuk waarop ons stuk geïnspireerd is moeten kennen om de voorstelling te begrijpen. Dat is, voor een goed begrip, absoluut niet nodig.

Lanoye: Maar je krijgt er wel snoepgoed bovenop als je het wel kent. Zo is het altijd: hoe meer je weet, hoe groter het genot.

Wie is bang gaat ook over de vraag of 'het-stuk-waarvan-de-naam-niet-wordt-genoemd' vandaag nog enige relevantie heeft. Soufian, de jonge acteur, heeft het over 'een oud stuk van een morsdode witte Yankee, die ooit verboden heeft dat een van de rollen werd gespeeld door een zwarte acteur'.

Lanoye: Als jouw vraag is of we de klassiekers van het oude, Europese repertoire nog kunnen spelen, zeg ik: ja, dat moeten we absoluut blijven doen. Maar dat klassieke repertoire is wél dood als je de vorm ervan niet laat evolueren. In Zuid-Afrika heb ik eens een bewerking van *De Toverfluit* gezien, met dertien marimbaspelers, zwarte zangers en zwarte symbolen. Dat was fantastisch. De kritiek van Soufian zou overigens volkomen terecht zijn als we voor een slaafse bewerking hadden geopteerd. Het feit dat hij daar als gekleurde acteur staat, en hij zijn standpunten zo uitgebreid kan toelichten, mag je als een correctie begrijpen. Hetzelfde geldt trouwens voor de kritiek van Sibel, de jonge actrice. Ze zegt, terecht, dat de vrouwenrol in *Who's Afraid of Virginia Woolf* heel erg *underwritten* is. In *Wie is bang* zijn de rollen van het jonge koppel bijna gelijkwaardig aan die van het oudere koppel.

De Sutter: Uiteindelijk gaat dit stuk ook over de aloude strijd tussen de oude garde, waar ik mezelf inmiddels toe reken, en dat van de beeldenstormers. En hoe ze beiden even arrogant zijn.

Lanoye: Zonder het te beseffen vormen de twee koppels elkaars spiegelbeeld. Ze voelen zich alle vier gevangen in een systeem, waarin ze ook het gevoel hebben onder aan de ladder te staan. Je kunt je wel afvragen of dat gevoel in het geval van het oudere koppel wel helemaal juist is. Zoals Soufian ergens in het stuk zegt: de oude garde heeft nog wél de macht om te beslissen wie meespeelt en wie niet. Toch zal het op de langere termijn de jonge garde zijn die deze strijd wint. Het is zoals met de fauvisten in de beeldende kunst, of de punk in de muziek. De punkers hebben de oudere generaties met veel branie en succes in de zeik gezet. Tot ze tot het besef kwamen dat het pathetisch is om twintig jaar lang punk te blijven spelen, en ze weer muziek gingen maken. Muziek die er zonder de punk helemaal anders had uitgezien, welteverstaan.

Ik ken niet zoveel teksten die zo politiek geladen zijn. In Toms tekst zitten alle belangrijke standpunten en argumentaties over actuele politieke thema's als migratie en werk.' Koen De Sutter

De Sutter: In *Wie is bang* wordt het klassieke toneel op losse schroeven gezet. Maar in de opbouw en de vorm is het wel een klassiek stuk.

Lanoye: Techniek bevrijdt. Ik hoop dat ik met dit stuk ook een eerbewijs heb gebracht aan het ambacht van de acteur. Het spel, de spelregie, de techniek: in de zoektocht naar nieuwe vormen is dat de afgelopen jaren allemaal wat ondergesneeuwd geraakt. Het verlangen naar een evenwicht is meteen de belangrijkste reden waarom ik Koen gevraagd heb om dit stuk te

regisseren. Hij is een regisseur die ook acteur is. Iemand die postpostmoderne ensceneringen aankan, maar ook het ambacht van het toneel in de vingers heeft. We moeten het nog hebben over de liefde. Die krijgt het in dit stuk zo mogelijk nog harder te verduren dan het toneel.

De Sutter: *Was sich liebt, das neckt sich*. Ik verkies het koppel dat maximale inspanningen levert om de dialoog met elkaar zo spitsvondig en scherp mogelijk te houden boven het koppel dat enkel nog communiceert over de vraag of er nog préparé in huis is.

Misschien is er ergens tussen de onverschilligheid en een permanente verbale oorlog een aangenaam compromis mogelijk?

De Sutter: We hebben het hier wel over acteurs, hè. (*lacht*) Ze spelen een psychisch spel. Een hard spel, maar wel een spel. Ik zie vooral de schoonheid ervan. Maar misschien zie je die pas echt als je de tekst gebracht ziet worden op het toneel.

Lanoye: Het zal mijn Latijnse natuur wel zijn, maar ik ben het niet eens met de vraagstelling. Ja, de geliefden zijn bijzonder hard voor elkaar, maar hun liefde wordt niet ter discussie gesteld. Els en Han spelen voor mij heel duidelijk een liefdeskoppel. Dit is Romeo en Julia op jaren. Elkaar uitschelden is de enige overgebleven manier om elkaar de liefde te verklaren. Ze doen dat zo briljant dat het alleen maar een teken van diepe liefde kan zijn. Er is bijna bewondering voor de andere, als die een nog grotere belediging heeft verzonnen.

De Sutter: Mij heeft deze liefdesrelatie vooral ontroerd. Een voorstelling lang zeggen ze: 'Ik kan niet zonder jou.' Alleen staat het nergens in de tekst zo te lezen. Het is net als wanneer Han uitroept dat het toneel dood is. Dat zegt hij alleen maar omdat hij immens van het theater houdt.

Lanoye: En om zijn partner te jennen. Hij weet maar al te goed hoeveel zij van theater houdt. Voor het acteurskoppel Kerckhoffs/Dottermans moet het niet evident zijn, een rol zo dicht bij henzelf.

De Sutter: Tom heeft zijn teksten deels gebaseerd op interviews met hen. Ik heb nooit willen weten wat echt is en wat niet, maar als er pakweg 20 procent uit het leven gegrepen is, kan ik me voorstellen dat het best wel een dubbelzinnige positie voor hen was.

Lanoye: Mensen die het koppel kennen, zullen af en toe niet verbaasd zijn door de sporadische heftigheid van hun dialogen. (*lacht*)

Tot slot. Uit jullie parcoursen blijkt een grote affiniteit met politiek. Is het in deze woelige tijden niet verleidelijk om de focus daarop te leggen?

De Sutter: Ik ken niet zoveel teksten die zo politiek geladen zijn als deze. Ja, het is toneel over toneel, maar het kost ook niet zo veel moeite om in dat toneel een metafoor voor de huidige samenleving te zien. In Toms tekst zitten alle belangrijke standpunten en argumentaties over actuele politieke thema's zoals migratie en werk. Die heeft hij op een bijna polyfone manier tot een geheel verwerkt, zonder een duidelijke richting aan te wijzen. Daarin zit weer die kracht van het toneel. Als het goed is, denkt je toeschouwer bij elke argumentatie: ja, dat klopt. Waarna een tegenargumentatie volgt, en de toeschouwer denkt: dat is ook waar.

Lanoye: Helemaal mee eens. Toneel is uiteraard niet zo geschikt voor politieke stellingnames als bijvoorbeeld een column. Maar toneel zonder politieke lading? Ik heb nog nooit zoiets gemaakt. En ik zal het ook nooit doen. Een stuk over toneel, en wat dat precies moet zijn, is in tijden waarin politici de kunst willen reduceren tot een middel in het natievormend project sowieso politiek. En zoals Koen al aangaf: het conflict tussen de oude, autochtone garde, en dat van de nieuwkomers, is natuurlijk ook een metafoor voor hetzelfde conflict in onze samenleving. Je hebt niet zo veel goede wil nodig om in de verzuchtingen van de twee oude acteurs een aantal hele terechte klachten van de gele hesjes te

herkennen. In *Wie is bang* staan twee groepen tegenover elkaar die zich onder aan de ladder bevinden. De ene krijgt niet genoeg kansen, de andere niet genoeg steun, en beide worden ze tegen elkaar opgezet. De toeschouwer die er een kritiek op vijf jaar Zweeds beleid in ziet, heeft zich niet vergist.

Els Dottermans over het tragikomische 'Wie is bang': 'Elke grap is een messteek'

Els Van Steenberghe

21 augustus 2019

Wie is bang van NTGent en Theaterproductiehuis Zeelandia, première: 27/08 in de schouwburg van Middelburg tijdens Zeeland Nazomerfestival. Daarna op reis door Vlaanderen en Nederland.

Els Dottermans en Han Kerckhoffs - acteurs en partners - spelen *Wie is bang*, Tom Lanoyes stomende bewerking van Edward Albees relatiedrama uit 1962.

Lagen u en uw man aan de basis van deze bewerking van *Who's Afraid of Virginia Woolf*?
Els Dottermans: Tom schreef het stuk op ons verzoek. Ik wilde die klassieker allang spelen. Albee voert George en Martha op, een ouder koppel dat 's nachts het jongere koppel Nick en Honey bij hen thuis uitnodigt nadat ze elkaar op een receptie ontmoetten. Veel alcohol en de verzuurde liefde van het oudere stel zorgen voor een nacht vol heftige ruzies. In 1987 zag ik het stuk in een geweldige regie van Sam Bogaerts. Viviane De Muynck speelde een schaamteloze Martha. 'Die rol wil ik ooit spelen!' zei ik tegen mezelf. Vijf jaar geleden stond Han met Tom aan de bar tijdens Het Theaterfestival, en hij vroeg hem om een bewerking van Albees stuk te maken. Na een pintje was het beklonken. Tom interviewde ons over 'ons' en over het theater, en gebruikte die gesprekken in zijn tekst.

Hoezeer wijkt zijn versie af van het origineel?

Dottermans: Tom heeft de structuur behouden: een nachtelijke ontmoeting tussen twee koppels. Maar de pijn en het verdriet zijn anders. Hun verlangens liggen anders. Albee spitst zich toe op de zinderende pijn van het oudere, ongewild kinderloze koppel. Lanoye verweeft in de echtelijke discussies zijn bezorgdheid over het theater en het lot van de acteur, nu acteursensembles niet meer hip zijn. Hij geeft geen antwoorden. Hij laat het spel zegevieren en schreef een echte tragikomische trip. Zijn George en Martha heten Jo en Denise. Ze zijn een acteurskoppel en trekken al jaren rond met hun versie van *Who's Afraid of Virginia Woolf*.

'Wat een kutstuk', luidt de eerste zin van Lanoyes tekst.

Dottermans: Dat zegt Denise als ze met Jo in de coulissen staat na de zoveelste opvoering voor een halflege zaal. Die coulissen vormen ons decor. Terwijl er gewacht wordt op Sibel en Soufian - twee acteurs die het jongere koppel willen spelen - beginnen Jo en Denise te bekvechten. Zoals altijd. Ze zijn op en naast het podium in een steekspel verwickeld. Hun liefde bestaat uit elkaar pijn doen. Dat doen ze in geestige zinnen, maar elke grap is een messteek.

'Een scheet, dat ben jij. En nooit eens een volle drol - nooit heb jij ook maar een remspoor achtergelaten in de toiletpot van het collectieve geheugen.' Hoe gelukkig wordt een actrice als ze zo'n zin tegen haar tegenspeler en levenspartner kan zeggen?

Dottermans: (*lacht*) Het duurde even voordat ik dat met *force* durfde te zeggen. Regisseur Koen De Sutter moest tijdens de eerste repetitiedagen benadrukken dat we personages spelen. Dat klopt, maar ze liggen dicht bij ons. We hebben de tekst soms thuis geoefend.

Onze zonen vroegen zich dan af of ons gevit nu 'echt' was of niet.

Waarom is Albees stuk zo populair? Op Theater aan Zee waren er twee versies te zien: een van De Koe en een van KASK-studenten.

Dottermans: Omdat het een perfect gecomponeerd stuk is. Spelers hebben teksten nodig. Niet alle spelers zijn zogeheten makers, al beweren de toneelopleidingen het tegendeel. 'Wat zijn Jo en ik dan? Koekenbakkers?' snauwt Denise als Sibel beweert dat acteurs nu 'makers' zijn. Ik ben voorstander van de idee *'Make your own classics'*, maar dan moet je de klassiekers k nnen, niet miskennen.

SGP waarschuwt ZNF: 'God komt hierop terug'

Eldridge Pentury

24 september 2019

De SGP in Middelburg roept theaterproductiehuis Zeelandia op om de voorstellingen van het Zeeland Nazomer Festival waarin gevloekt en gescholden wordt stop te zetten. De partij zegt dat daarmee het moraal van burgers afgebroken wordt en dat het stimuleert om anderen pijn te doen. Er wordt bovendien een waarschuwing gegeven: 'God laat niet met zich spotten en komt hierop terug, bij allen die ervoor verantwoordelijk zijn.'

Grof taalgebruik Zeeland Nazomerfestival (foto: Omroep Zeeland)

De openingsvoorstelling van het ZNF van aanstaande dinsdag is het stuk 'Wie is bang' van Tom Lanoye en bevat zoveel gevloek dat het festival de genodigden waarschuwt in de uitnodiging. Gisteren gaf de ChristenUnie al aan teleurgesteld te zijn dat voor dit stuk is gekozen.

"Theater moet wat mij betreft blijven confronteren en blijven schuren", zegt directeur Henk Schoute van het ZNF. "Het stuk gaat over een scheldend en vloekend echtpaar zoals er in onze samenleving wel duizenden stellen zijn. We hadden het gescheld en gevloek er wel uit kunnen halen maar dan was het het niet het verhaal van Tom Lanoye geworden."

De voorstelling gaat dinsdag in première in de schouwburg in Middelburg en is daar nog tot en met 7 september te zien. Ook vorig jaar ontstond ophef na de première van het festival. Ook toen ging het over vloeken in de voorstelling.

Strijd SGP tegen gevloek lijkt alleen voor de bühne

Theo Giele

1 september 2019

Ga met elkaar in gesprek. Die oproep deed gedeputeerde Anita Pijpelink naar aanleiding van de commotie rond de openingsvoorstelling van het Zeeland Nazomerfestival. Het is verspilde moeite: de SGP wil haar grenzen opleggen, het ZNF staat voor artistieke vrijheid.

In een tweet over de voorstelling *Wie Is Bang* hield provinciaal SGP-voorman Joan van Burg zich vorige week nog in: 'Vloeken op kosten van belastingbetaler. Hier wordt #Zeeland niet mooier van. Hoop en bid dat het niet gaat gebeuren.'

Daarna ging de SGP Middelburg vol op het orgel. „God laat niet met zich spotten, God komt hier op terug, bij u en allen die daar verantwoordelijk voor zijn”, waarschuwde raadslid en fractievoorzitter Paul Moens de organisatoren van het Zeeland Nazomerfestival.

Reden voor deze hint aan directeur van het Zeeland Nazomerfestival Henk Schoute en zijn medewerkers is de openingsvoorstelling *Wie Is Bang*. De Vlaamse schrijver, en groot liefhebber van Zeeland, Tom Lanoye voert een ouder acteusechtbaar, Denise en Jo, ten tonele. Die echtelieden gaan elkaar vloekend en scheldend verbaal te lijf. Voor alle duidelijkheid, het stuk gaat niet over God, maar over mensen.

Ongekuiste taal

Lanoye heeft zijn dialogen geschreven in een ongekuiste taal. In het stuk staat 43 keer het woord god of samenvoeging met dat woord. Er vallen nog wat krachttermen, zoals vijftien variaties op fuck, veertien samenstellingen met kut en twaalf met kloot. De genderbalans is weliswaar op orde, maar het valt niet te ontkennen dat Denise en Jo wat grof in de mond zijn. Dat zijn, tot verdriet van de Bond Tegen Het Vloeken en vele gelovigen, mensen in het echte leven ook.

Moet dat nou, al die lelijke woorden? Nee, dat moet niet, maar het mag. Het móet mogen. Ook de SGP verkondigt standpunten die anderen verdriet doen. Het taalgebruik in *Wie Is Bang* doet de SGP'ers en zonder twijfel ook andere gelovigen pijn. Over iemands pijn en gevoelens kan een ander geen oordeel vellen. Iedereen heeft recht op zijn eigen gekwetstheid. Er is geen enkele reden om aan de oprechtheid van gelovigen te twijfelen als ze hun verdriet hier over uitspreken.

Politieke verklaring

De aankondiging dat de God van de SGP de organisatoren ter verantwoording zal roepen, stond in een brief aan het bestuur van het Nazomerfestival. De SGP was zo attent de pers een kopietje te sturen. Het was een weloverwogen politieke verklaring.

Het is niet de eerste keer dat de SGP aandringt op zelfcensuur. In 2017 maakte de SGP Middelburg bezwaar tegen de 'onchristelijke nummers' van rapper Jebroer tijdens City of Dance. De rapper is onder meer bekend van nummers als 'Kind van de Duivel' en 'Engeltje'.

Of hij die liedjes maar niet wilde zingen. Dat er niemand op het festival zich gekwetst zou voelen deed er niet toe. Vorig jaar was de SGP hevig verontwaardigd over de voorstelling *De Blinden* tijdens het Zeeland Nazomerfestival. In deze voorstelling speelde een godsfiguur. En dit jaar is Tom Lanoyes toneelstuk het mikpunt.

Zowel op Middelburgs als Zeeuws niveau maakt de SGP deel uit van het dagelijks bestuur. Het ZNF krijgt van beide overheden subsidie. In het provinciale regeerakkoord van SGP, CDA, VVD en PvdA staat dat 'van organisatoren van evenementen wordt verwacht dat zij respect hebben voor de gevoelens van alle Zeeuwen'. PvdA-gedeputeerde Anita Pijpelink maakte vorige week direct duidelijk dat dat zinnetje niet mag worden gelezen als censuur. Zij peinst er niet over om in te grijpen in de programmering van het ZNF. Zij zal, zoals ze zei, 'artistieke vrijheid tot op het bot verdedigen'. *Wie Is Bang* ging dinsdagavond gewoon in première.

Wie het gevloek niet wil horen, hóeft niet naar de voorstelling te gaan

Er kunnen allerlei redenen zijn om niet naar een voorstelling te gaan. Geen gevloek willen horen, bijvoorbeeld. Het ZNF was zo attent om de genodigden te waarschuwen voor het grove taalgebruik. Je hóeft er dus niet naartoe. Dat is voor de SGP blijkbaar niet genoeg. De staatkundig gereformeerden gaan een stap verder en willen dat iedereen het toneelstuk van Lanoye ontzegd wordt. De SGP maakt een keuze voor anderen, gelovigen én niet-gelovigen.

De vraag is of de SGP-bezwaren tegen evenementen meer zijn dan politieke folklore. Hoe moeten de woorden aan het adres van het ZNF-bestuur, haar geldschieters, het publiek, de acteurs en de schrijver gewogen worden?

Als het zó principieel is, waarom werkt de SGP dan dagelijks samen met liberale geesten die het gevloek geen strobreed in de weg willen leggen? En andersom, wat doe je als vrijzinnige politicus in een coalitie met een partij die jou dreigt met hel en verdoemenis?

Het begint van beide kanten ongeloofwaardig te worden.